

Kas Shakespeare'i «Romeo ja Julia» on paberilt lugedes ühiskonnale olulisem kui e-raamatuna, küsivad **Triinu Seppam** ja **Kaie Viigipuu-Kreintaal** Tallinna keskraamatukogust.

Autoriõiguse seadus takistab e-raamatute laenutamist

Paar nädalat tagasi ütles vastne haridus- ja teadusminister Jürgen Ligi, et meie heaolu ja majandus sõltub kõige rohkem sellest, kui targad on meie inimesed. Raamatukogude kaudu tasuta lugemisvõimaluse loomist on aastasadu peetud ühiskonna intellektuaalse taseme tagatiseks.

Demokraatlikes riikides nähakse praegu rahvaraamatukogude eesmärgina inimestele võrdsete võimaluste loomist enda harimiseks, kirjandusest ja kunstist osasaamiseks, panustamist kodanikuküpsuse arendamiseks ja elukestvasse õppesse. Ka Eesti rahvaraamatukogude seadus rõhutab vajadust tagada elanikele vaba ja piiramatult juurdepääs informatsioonile ning võimalused enesearendamiseks.

Raamatukogud laenuvad raamatuid ning ühiskonna huvides on otsustatud, et laenutada võib kõiki ilmunud teoseid. Raamatute laenuamiseks ei ole vaja raamatukogudel küsida nõusolekut ei autorilt ega kirjastuselt – raamatute laenuamist peetakse iseenesestmõistetavaks, sest see võimaldab inimestel ennast arendada, saada uusi teadmisi ja oskusi. Küll aga on autoritel õigus saada laenuamise eest tasu.

Trükiraamatute kõrvale on tulnud e-raamatud. Tallinna keskraamatukogu laenuab nüüdisaegseid eestikeelseid e-raamatuid, millel autoriõigus veel kehtib, 2012. aasta algusest. E-raamatute laenamis- ja lugemiskeskonnas ELLU on konto rohkem kui 4100 lugejal ning laenu-tusi ligi 31 000. Sel aastal on ligi tuhat lugejat laenanud u 4000 e-raamatut, sealjuures rohkem kui pool on laenanud e-raamatuid siis, kui raamatukogu on juba suletud.

See kõlab ju hästi. Paraku ei sõltu teoste valik e-raamatukogus mitte lugejate vajadustest ja soovidest, nagu trükiraamatute puhul, vaid autoriõiguste omajatest, nii autoritest kui erafirmadest (kirjastused, e-raamatute tootjad ja vahendajad), kel on autoriõiguse seaduse (AutOS) järgi õigus öelda, et nad e-raamatut raamatukogule ei müü.

Õigus raamatukogudele mitte müüa tuleb Euroopa Liidu infoühiskonna direktiivist, mis ütleb, et raamatute laenu-tusõigus on üks osa levitamiseõigusest, mis on kohaldatav vaid teose füüsilistele koopiatele. Kas peaksime demokraatlikus riigis normaalseks, et erafirmad otsustavad, milliseid trükiraamatuid tohib raamatukogu lugejatele laenutada ja milliseid mitte? Aga miks me lubame seda siis e-raamatute puhul?

Kui ühiskonna huvides võeti vastu otsus, et raamatukogud võivad laenutada kõiki ilmunud raamatuid, peeti silmas ikkagi teose sisu, mitte selle kandja (paberi) kättesaadavaks tegemist. Miks on e-raamatute puhul jäänud seadusandja kinni selle formaati, nägemata teose sisu? Kas Shakespeare'i «Romeo ja Julia» on paberilt lugedes ühiskonnale olulisem?

Kui e-raamatu osas võidakse soovida selle kasutamist rohkem reguleerida, siis tulekski võimalikud lahendused läbi arutada, kokku leppida ja seadustada, mitte minna kergemat teed ja jätta erafirmadele võimalus e-raamatuid raamatukogudele laenutamiseks mitte müüa.

Tallinna keskraamatukogu e-raamatute laenu-tus-teenus sõltub praegu missioonitundega autoriõiguste omajatest, kes saavad aru, et raamatukogud aitavad hoida lugemisharjumust ja võimaldavad inimestel olla ühiskonda kaasatud, meedias käsitatud teemasid mõista ja ise arvamus avaldada.

Tallinna keskraamatukogul on kirjastuste liiduga kokkulepe, et e-raamatu litsents kehtib 20 laenu-tuskorda, st kui 20 inimest on e-raamatut lugenud, tuleb raamatukogul osta uus litsents. Litsentsi hinnaks on e-raamatu jaehind. Siinjuures tuleb meelde, et erinevalt trükiraamatust on e-raamatute käibemaks 20 protsenti, mitte üheksa, nagu trükiraamatul. 2014. aastal ületas Tallinna keskraamatukogu ostetud e-raamatute litsentside keskmine hind esmakordselt paberraamatute keskmist hinda. Erinevus on aga selles, et e-raamat kehtib 20 lugemiskorda, paberraamat kuni kapsaks lugemiseni.

Hindame kirjastuste liiduga sõlmitud kokkulepet kõrgelt, kuid see ei taga kõikide soovitud e-raamatute raamatukokku jõudmist. Heal juhul rakendavad kirjastused e-raamatute laenu-tamiseks müümisel embargot, nt ei müüda raamatukogule e-raamatuid samal aastal, mil e-raamat ilmus. Halvimal juhul lihtsalt keeldutakse e-raamatut raamatukogule laenu-tamiseks müümisest.

E-raamatuid oleme saanud osta Eesti Digiraamatute Kesku-se (EDRK) vahendusel, samas teine suurem e-raamatute tootja ei ole raamatukogudele e-raamatuid laenu-tamiseks müünud. Läänud aastal ei saanud raamatukogu EDRK vahendusel laenu-tamisnõusolekut 49-le uue e-raamatu nimetusele, mis moodustas kõigest soovitud uutest nimetustest 17,8 protsenti.

Saamata jäänud e-raamatutest 55,1 protsenti on kirjutanud eesti autorid. Juba on ilmunud ka selliseid teoseid, mis on kättesaadavad ainult e-raamatutena. Võib arvata, et tulevikus nende osakaal kasvab. Seega peame teadvustama, et leppides praegu kehtiva AutOSiga, lepime me järelikult olukorraga, kus osale teostest on juurdepääs ainult

E-raamatud, millele raamatukogu ei ole saanud luba

2015. aastal:

- Kalle Muull «Kodanike riik. Reformierakond loomisest kuni tänapäevani» (Menu Kirjastus OÜ)
- Toomas Tomahook «Taksojuhi päevik. Tõeline Soome elu ja soomlased läbi eestlastest taksojuhtide silmade» (Ajakirjade Kirjastus AS)
- Tarmo Virki «Minu Helsingi. Ärge tapke sõnumitoojat» (Petrona Print)
- Sergel Põlme «Minu Prantsuse Guajaana. Jaaguari jälgedes» (Petrona Print)

2014. aastal:

- Kadri Paas, Katarilina Krjutškova «Andrus Ansip – halva Iseloomuga tark poiss» (Vaba Kiri OÜ)
- Vahur Kersna «EI jäta elamata» (Vahur Kersna)
- Tiit Sepa «Mis tähtsust sel on» (Ersen)
- Tiit Sepa «Sul puudub kohusetunne» (Ersen)
- Mudlum «Tõsine inimene» (Mudlum)
- Evelin Kivimaa «Arvo Kukumägi. Alasti elu» (Menu Kirjastus OÜ)
- Riina Lõhmus «Doktor Levini tee. Humaanne meditsiin ja õige toitumine» (TEA Kirjastus)
- Rein Pöder «Elke» (Eesti Raamat)
- Kirsti Vainküla «Ervin Abel. Siin ma olen» (Menu Kirjastus OÜ)
- Heinz Valk, Madis Jürgen «Heinz Valk. Lugu poisist, keda kallistas ilus pastoriproua» (Menu Kirjastus OÜ)
- Madis Jürgen «Liibanon 2011» (Seven Est)
- Mati Soonik «Tiivariputus» (Eesti Raamat)
- Giovanni Boccaccio «Dekameron» (Eesti Raamat)
- James Dashner «Labürindjooksja» (Tänapäev)
- Émile Zola «Vaht» (Eesti Raamat)
- Seppo Pehkonen, Markku Leppänen «Venitusharjutused» (Menu Kirjastus OÜ)

neil, kel on raha selle eest maksta. Ühe põhjusena, miks autoriõiguste omajad on keeldunud raamatukogule e-raamatuid müümisest, on toodud laenu-tushüvitise puudumist. Autorihüvitusefond, mille eesmärgiks on autoritele laenu-tushüvitise maksimine ja mida rahastab riik, hüvitab praegu ainult trükiraamatute laenu-tuse.

Riik peaks tagama autoritele hüvitise sarnaselt trükiraamatutega ka e-raamatute laenu-tustelt. Loomulikult tekib küsimus, kes selle kinni maksab, kust raha juurde saada. Kas laiendada «tühja kasseti» tasu seadmetele, millega on võimalik e-raamatut lugeda, nagu nt arvuti, iPad, e-luger, mobiiltelefon jms, ja tulu suunata autorihüvitusefondi, et saaks ka e-raamatute laenu-tust õiguse omajatele hüvitada?

Kirjanduse kõrval on ka muusika, filmide jm vajalike materjali-

de kättesaadavaks tegemine rahvaraamatukogudele seadusest tulenev kohustus. Raamatukogude videoteeke (peamiselt DVDd) komplekteeritakse järjepidevalt ja läbi tihe valikusööla. Teosed, mis aktiivsest levist kadunud, võivad olla raamatukogust kättesaadavad veel aastate möödudes. Raamatukogu annab võimaluse filmidest osa saada ka inimestele, kel pole ehk võimalik tarbida tasuta videolaenu-tusteenuseid ega osta kuigi sageli kinopiletit.

Kehtiva AutOSi järgi võib raamatukogu filmi küll soetada, kuid selle kojulaenu-tamiseks tuleb küsida tootja luba, kusjuures enamikul juhtudel peab lubasid hankima iga raamatukogu igale filmile eraldi.

Esitaks pole enamikul raamatukogudel selleks vajalikke ressursse, arvestades, et lubasid tuleks hankida ka välisriikidelt, teistsal on küllalt probleeme ka Eesti filmi-tootjatega. Tallinna keskraamatukogu kogemus näitab, et kolmandik tootjatest ei reageeri loataotlusele üldse. Loomulikult on ka positiivse koostöö näiteid. Aastatepikkuse ponnistuse tulemusena saab praegu keskraamatukogu videoteegist koju laenutada ikkagi vaid ligikaudu poolt olemasolevatest salvestistest.

AutOSi eelnõu viimasessa versioonis on praeguseks lisatud klausel, mis lubaks Eestis toodetud filme raamatukogust laenutada alles seitsme aasta möödumisel Eestis levitamise algusest. Mitmetes lääneriikides (nt Holland Saksamaa, Austria) ei piirata aga filmide vaba laenu-tust raamatukogudest, osas (nt Itaalia, Belgia) kehtib laenu-tuspiirang aktiivse levitamise perioodil (6–18 kuud) ning loomulikult on tootjatel õigus saada laenu-tust. Raamatukogud on aastaid taotlenud sarnase süsteemi kehtestamist ka Eestis, kus nii raamatud, heliplaadid kui filmid oleks raamatukogust ühtmoodi vabalt laenu-tatavad, kuid autoritel ja tootjatel oleks võimalik saada selle eest õiglast kompensatsiooni.

Niisugust regulatsiooni võimaldaks eurodirektiiv, kuid seni on puudunud poliitiline tahe küsimuse üle otsustada ning õiglaseks kompensatsiooniks vajalikke summasid suurendada. Kas tõesti hakkab olema nii, et kui eesti muusika CDd on võimalik laenata pärast nelja kuu möödumist levitamise algusest, siis eesti filmi DVD peab raamatukoguriulil ootama seitse aastat, enne kui selle koju võib laenata? Ja välisfilmile jääks endiselt kehtima eelkirjeldatud lubade süsteem, kuigi välisriikidele kuuluva laenu-tamine on samuti lubatud nelja kuu möödumisel Eestis levitamise algusest.

Triinu Seppam on Tallinna keskraamatukogu teenindusdirektor
Kale Viigipuu-Kreintaal on Tallinna keskraamatukogu muusikaosakonna juhataja

E-raamatute laenu-tusteenus sõltub missioonitundega autoriõiguste omajatest, kes saavad aru, et raamatukogud aitavad hoida lugemisharjumust.